Báthori Csaba

Egy csepp Shakespeare

Ma újra felfedeztem Shakespeare-t. Ezt a darabot, *A velencei kalmár*t, már vagy háromszor-nyolcszor-kétszer olvastam, de most megint két napot akartam rászánni, hogy vizsgáljam: ismerem-e.

Már az ötödik felvonásban jártam, és egyre azt lestem, hogyan is bonyolítja ki Shakespeare a cselekményt, hogyan menekül meg Shylock és Antonio, miféle zűrzavart tud kelteni még a tisztázáskor is ez az ördöngös varázsló. És akkor bukkantam erre a részletre. Nézd csak. Fénylik a holdvilág, Portia és komornája, Nerissa beszélgetnek, miközben muzsika hallszik… És ekkor megszólal Portia, azzal az észrevétlen, elrejlő okossággal, amilyennek Shakespeare minden figurája betölti az üres teret. *Semmi sem jó, már látom, ha nem kapcsolódik valami máshoz*, a közegéhez, környezetéhez. (*Nothing is good, I see, without respect*.)

Már látom, Shakespeare-t sorról sorra kell olvasni, Halász Gábor tudta ezt; Füst Milán tudta ezt; Babits Mihály tudta ezt; ma mindannyian elfelejtettük. Hamis volna hát a magány-mámor, a magában való akármilyen mértékű tökéletesség óhaja? Ugyanebben a műben fordul elő a *ripe wants* kifejezés: *érett óhajok.* Ezt kellene keresni.

Portia így folytatja: *Methinks it sounds much sweeter than by day.* (*Úgy tűnik nekem, édesebben hangzik a muzsika, mint nappal*.) Hogyan is született ez az ugrás? Más a zene fajsúlya a térben, az éjszakai sötétben, a fekete csöndben, mint nappal, napfénynél, fényes nappal. Kis éji zene ez. Milyen ez? Az igazán hallható hangvilág, melyet négy füllel hall meg az ember. És mit felel erre Nerissa, a komorna? *Silence bestows that virtue on it, madam.* (*A csend teszi, ő adja ezt a virtust, tulajdonságot*; ő tökéletesíti a felhangzó muzsikát.) A földöntúli vagy isteni lény rendelkezik ilyen hatalommal, delejes erővel. A csend virtusa ez, a némaság erénye, segédleti elixírje. Eszembe jut: valahányszor épp elaludnék, vagy már álomból vernek fel, akkor érzem a csendnek ezt a hangfokozó erejét, hangkürthatását. Csak a szótlanságban születhet meg a dallam összes eleme, fülünk csak a zörejtelen térben teremti meg magának a sértetlen dallamívet.

De a csúcspont csak most jön. Shakespeare állatokat hoz szóba; Portia egy sokrétű képben szemlélteti a világban szerezhető áttörés természetét, az érvényesülés természetrajzát, általában. De itt konkrétan is. Idézem: *A varjú ugyanolyan édesen énekel, mint a pacsirta, / ha senki nem hallgatja őt; és azt hiszem, / ha a csalogány nappal kezdene énekelni, / amikor*

minden liba gágog, senki nem gondolná / jobb énekesnek, mint az ökörszemet. / Hány és hány dolog jut csak úgy igazi dicsérethez és valódi tökélyhez, / ha a megfelelő időben mutatkozik meg! – / Csitt! Ahogy a hold Endümionnál alszik, / és nem szeretné, hogy felébresszék. (*The crow doth sing as sweetly as the lark / When neither is attended; and I think / The nightingale, if she should sing by day / When every goose is cackling, would be thougt / No better a musician than the wren. / How many things by season seasoned are / To their right praise and true perfection! / Peace! How the moon sleeps with Endymion, / And would not be awaked*.)

Kérdem magamtól: miért, mitől hökkenek meg? Talán attól, hogy megadja a varjú méltóságát; értéket ad annak, amit többnyire lekicsinylést ér. Eh, csak károgni tud! Tényleg csak károgni tud a varjú? Nem, a varjú énekel is. Sőt: *édesen* énekel. És egy rangon énekel a pacsirtával. Hű, azt a nemjóját. Igen, de csak akkor, ha senki nem hallja őt. A csend valahogy még a varjú hangjának is harmóniát ad, – magánya hallatlan értéket teremt. Ez mintha cáfolná az iménti állítást, hogy ti. minden csak valamilyen közegben képes kifejteni hatását. De sejtem: ilyen Shakespeare gondolkodása: egyik állításról a másikra szökken, és minden ellentmondásnak igazságát keresi. Ez így együtt igaz. Törekedni kell a kapcsolatra, az érintkezésre. De a nagy dolgok magányban születnek. Petőfinek és Rilkének egyaránt igaza van. Kinek-kinek a maga birodalmában. A maga anyanyelvén. És hogy mikor tanácsos cselekedni? Éjjel élesen lát a bagoly, azt is észleli, amit nappal négy szemmel se látna. A csalogány éjszaka dalol, nappal füled botját se mozgatnád, ha hallanád áriáit. A sok liba gágogása az ő csodálatos dallamát is gágogássá silányítaná.

Talán ilyen helyzetben van ma néhány művész is (lehet, hogy minden becsületes ember): csak a csendben tudja megőrizni és önmagával azonosan elrejtve nyilvánítani mondandóit. Gyanús a nyüzsgő mázvilág, a lármás összeröffenő-helyek csattogása, a talmi és magakelletű személyek erőszakos csendháborítása. Ha megszólalna az a néhány, akit alig érzékelsz kortársnak, gágogásnak vélnéd a hangját, talán azt hinnéd: nézd, megszólalt a százhuszonhatodik liba. Lehet, hogy a nappali éneklés a világ meghamisításának egyik csábítása és szemfényvesztése, ami ellen csak az éjszaka várása, az igazi környezet (*respect*) kívánása, a szótlanság garanciája nyújthat ellenszert. Gyógyulás, szemlátomást, valószínűleg, csak a nem-beszélésben van. Felteszem, néhány művésznek vagy gátak mögött szorongó kortársnak ma egyedül ez a magaviselet kínál túlélést.

Megdöbbentő Shakespeare-nél, hogy a kivárás látványmentes ajánlatát milyen szellemes költői látomás keretébe zárja. Hiszen hát ki gondolná, hogy a varjú és a pacsirta bármikor is egyenrangú énekes volna. Vagy hogy a csalogány és a libák zenei teljesítménye valaha is kapcsolatba kerülne, bárhogyan is aránylana egymáshoz. De ahogy olvasod, egy pillanatig sem kételkedsz abban, hogy amit érzékeltet, az – különösen korunkra, de talán minden korra – érvényes belátás. Az is lehet, hogy nem minden tökéletességnek van mindenkori ideje. Ami tegnap hibátlannak rémlett, az ma vagy holnap már érvénytelen, üres cikornya. Hangos, múlékony cafrangok ideje van. Milyen furcsa azonban: talán épp az ilyen korok képesítenek arra, hogy felismerjük a valódi értékeket, azokból teremtsünk magunknak ellensúlyt, sőt túlélési vitaminokat. A csendre, int Shakespeare, mindig szükségünk van és lesz az érték felismeréséhez. Csend nélkül nincsen valódi dallam.

Még a holdistennő is leszáll ilyenkor – e néha hosszú évtizedekig tartó űrben, sokáig ásító sivatagban – a pásztorhoz, a vadászhoz; betér barlangjába. Néha meg is csókolja, sőt megelégíti egész testével, hogy minden téren visszaadja és megőrzésre bátorítsa őt álmában. Megérzi talán, hogy az alkotás barlangjában látogatta meg őt, s ezt a barlangot darab időre el kell majd látnia a létezés, sőt életben-maradás egyéb táplálékaival is. Hogy is mondja Shakespeare pár sorral feljebb: *Így világít egy jótett a gonosz világban*. (*So shines a good deed in a naughty world.*) Mert az igazi teremtéshez mindig van visszatérés.